

Μάθημα: Εισαγωγή στην Ευρωπαϊκή φιλοσοφία

Γ.Σ. Μπαρμπαρούσης

Εισαγωγικά

Τι είναι η φιλοσοφία;

Η φιλοσοφία είναι η **ρίζα** όλων των μορφών πνευματικής παραγωγής.

Η λέξη προέρχεται από το ρήμα φιλέω (συν. φιλώ) και το ουσιαστικό σοφία.

Φιλέω σημαίνει αγαπώ, εξ και φίλος, φίλημα, φιλί, φίλτατος κ.ά.

Σοφία είναι η γνώση, και κυρίως η πρακτική γνώση. Δηλαδή, η εφαρμογή της γνώσης στην πράξη για το καλό του κοινωνικού συνόλου. Και για αυτόν ακριβώς τον λόγο είναι **γνωστοί οι επτά σοφοί** του αρχαίου κόσμου, για την πρακτική τους προσφορά στις κοινωνίες και στις πόλεις τους. Για την εφαρμογή και τη χρήση των γνώσεών τους για το κοινό συμφέρον (ιατροφιλόσοφοι, διδάσκαλοι) και την αρμονική κοινωνική συμβίωση (πολιτικοί, νομοθέτες).

Φιλοσοφία λοιπόν σημαίνει αγαπώ τη γνώση, η μετά πάθος αφοσίωση σε αυτή. **Δεν σημαίνει πως την κατέχω.** Εξ ου και λέμε φιλόλογος, φιλότεχνος, φιλόζωος, φιλόανθρωπος, φιλοτελιστής κ.ά.

Ο πρώτος που ονόμασε τον εαυτό του φιλόσοφο ήταν ο **Πυθαγόρας** ο Σάμιος (απεβ. 490 π.Χ.). Από σεμνότητα δεν δέχτηκε το όνομα του σοφού, αλλά μόνον φίλου της γνώσης, του εραστή της σοφίας. Εραστή, όχι βέβαια με τη σημασία που της αποδίδουμε σήμερα. **Έτσι όλοι οι**

μετά από αυτόν ονομάστηκαν φιλόσοφοι. Φίλοι και αφοσιωμένοι στη μάθηση, δηλαδή στην απόκτηση γνώσης.

Ένας σύντομος ορισμός τη φιλοσοφίας

Η φιλοσοφία είναι έλλογη, μεθοδική και συστηματική δραστηριότητα του πνεύματος.

Είναι γενική και καθολική επιστήμη, γιατί **ερευνά τις βάσεις** και τις αρχές των άλλων επιστημών (πολλοί φιλοσοφικοί κλάδοι σήμερα: πολιτική, κοινωνική, θρησκευτική, του δικαίου κ.ά.)

Ουσία της φιλοσοφίας και απαραίτητη προϋπόθεσή της είναι η **ελευθερία**, γιατί μόνον ο ελεύθερος άνθρωπος μπορεί να φιλοσοφεί ελεύθερα. Όταν είναι αυτόνομος- **αυτονομία (αυτοκαθορισμός) και έχει ελευθερία στη σκέψη.**

Η **ετερονομία** και ετεροκαθορισμός δεν επιτρέπουν το ελεύθερο φιλοσοφείν. Ο **ετεροκαθορισμός** προκύπτει όταν αναγνωρίζονται ως καθοδηγητικές αρχές της σκέψης **ιδεολογίες, θρησκευτικές πεποιθήσεις, ιδεοληψίες κ.ά.**

Οι ιδεολογίες θεωρούν και υποστηρίζουν πως υπάρχουν αυταπόδεικτες και σταθερές αρχές δοσμένες εκ των προτέρων και είναι απαραίτητες. Έτσι απαιτούν από τα μέλη της να τις ακολουθούν πιστά και απαρέγκλιτα. **Αποκλείονται κάποιες επιλογές.**

Το ίδιο και οι θρησκείες, οι οποίες **τοποθετούν** την προέλευση των αρχών και των πεποιθήσεών τους σε ένα εξωκοσμικό όν.

Η φιλοσοφία δεν μπορεί να είναι στρατευμένη. Προϋποθέτει ελευθερία πνεύματος, χωρίς αγκυλώσεις κ.ά.

Φυσικά, ο φιλόσοφος ως κοινωνικός άνθρωπος, είναι ενδοκοσμικό και πολιτικό όν, όμως αν έχει τις παραπάνω «αγκυλώσεις»...

Δύσκολο να τις αποφύγει...

Όμως ο φιλόσοφος πρέπει να τολμά να αμφισβητεί.

Μόνον το ελεύθερο πνεύμα μπορεί να φιλοσοφήσει, όπως έγινε στην αρχαία Ελλάδα.

Κίνητρα του φιλοσοφείν είναι η εμπειρία, ο θαυμασμός, η απορία, η **αμφιβολία** και η δοκιμασία (δράση στον κόσμο), αλλά και η **έμφυτη περιέργεια του ανθρώπου**, καθώς και η επίσης έμφυτη τάση του για μάθηση, για γνώση του αγνώστου, οτιδήποτε είναι αυτό.

Αντικείμενα της φιλοσοφίας αποτελούν:

➤ η διερεύνηση των **όντων** (η ουσία τους, το σταθερό και αναλλοίωτο στοιχείο τους, η κίνησή τους κ.ά.).

- το αιώνιο Γίνεσθαι (η μελέτη της λειτουργίας της φύσης-φυσικοί νόμοι)
- διερευνούν την **αμετάβλητη σταθερή αρχή** που διέπει τον κόσμο και το σύμπαν (σταθεροί κανόνες)
- Και φυσικά η **πρώτη αιτία όλων**. Η αιτία της δημιουργίας και της αρχής.

Για να τα διερευνήσει, να τα μελετήσει και να αποφανθεί για όλα αυτά η φιλοσοφία εξετάζει:

- τη **γλώσσα** (λογική εξέταση, ώστε να διαλύσει τυχόν φραστικές ασάφειες και λάθη).
- τη **γνώση** (διερευνά τα όρια της γνώσης, τις προϋποθέσεις και την πηγή της) ζητούμενο η αλήθεια.
- την **ύπαρξη**, τον άνθρωπο (ως θεμέλιο της πραγματικότητας και αναλύει την ανθρώπινη ύπαρξη).

Επειδή όλες οι ανθρώπινες κοινωνίες διέπονται από κάποιες αξίες δεν θα μπορούσε η φιλοσοφία να μην τις εξετάσει.

Εξετάζει τι είναι αυτές οι αξίες και πώς θα έπρεπε να είναι, ποια τα είδη των αξιών, η ισχύ τους, η ιεράρχησή τους, η σημασία τους κ.ά. Επίσης θέτει και το ερώτημα αν υπάρχει η δυνατότητα δημιουργίες νέων αξιών;

Επίσης, διερευνά την **ανθρώπινη κοινωνία**: ποιος είναι ο σκοπός της δημιουργίας της κοινωνίας, του πολιτισμού και της πολιτείας· ποια είναι η θέση του ατόμου μέσα σε αυτές· μελετά την **οργάνωση της κοινωνίας** (την ελευθερία του ατόμου, την ηθική, την αξιοπρέπεια, τις ευθύνες, τις υποχρεώσεις, τις σχέσεις μεταξύ ατόμων κ.ά.).

Εξετάζει και διερευνά τις **επιστήμες**. Τις αρχές, τα όρια, τις σχέσεις, το νόημα και την αξία της κάθε μιας, καθώς και το αντικείμενό τους.

Τέλος, μελετά και προσπαθεί να αποκτήσει τη γνώση του **Απόλυτου Όντος** (το Επεκείνα) ως υπερβατικό, άπειρο ον, έξω από τον ανθρώπινο λόγο. Στη γνώση του **Απόλυτου Όντος (Θεού)** οδηγούν δύο δρόμοι: ο **φιλοσοφικός** (γνώση) και ο **θρησκευτικός** (πίστη). Ο πρώτος προσπαθεί να φτάσει στη θέαση, γνώση, του **Απόλυτου Όντος με τη λογική διαδικασία (ορθό λόγο)**, ενώ ο δεύτερος με την **πίστη, δύο τελείως αντιθετικοί δρόμοι, ωστόσο ο σκοπός τους είναι ο ίδιος**, η γνώση του Θεού (της πρώτης Αρχής).

Θεμελιώδεις ερωτήσεις κατά Καντ.

- Τι πρέπει να πράττουμε; (Ηθική, οι πράξεις μας;)

- Τι μπορούμε να ξέρουμε; (για τον Θεό, τον άνθρωπο, τη φύση)
- Σε τι επιτρέπεται να ελπίζουμε; (Πού μπορεί να φτάσει ο άνθρωπος, τα όρια του, η δυνατότητα γνώσης του Κόσμου και του Θεού.

Όλα αυτά κορυφώνονται στο ερώτημα: τι είναι ο άνθρωπος. Εδώ αρχίζει η διερεύνηση.

Η γέννηση της φιλοσοφίας

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ως λογική και **συστηματική επιστήμη** Γεννήθηκε σε μια δεδομένη εποχή στην **Ελλάδα 8 με 7^ο αι.** (Ομηρικά έπη, Ησίοδος).

Υπήρχε και στην Κίνα, Περσία, Ινδία κ.ά. όμως δεν κατάφερε να ξεφύγει από τα όρια της θρησκείας...

Μόνον οι Έλληνες ρώτησαν και διερεύνησαν ακόμα και τη φύση του θείου: τι είναι θεός.

Πριν τη γέννηση της φιλοσοφίας ως λογικής και συστηματικής επιστήμης υπήρχαν:

Ο ΜΥΘΟΣ

Μέσα στις μυθικές εξηγήσεις βρίσκονται σπέρματα ορθολογικής σκέψης (ο λόγος δεν είναι τελείως απαλλαγμένος από μυθικά στοιχεία). Γέννηση θεών, Ήρωες, Μυθικά όντα κ.ά.

Ο ΟΡΦΕΑΣ-ΟΡΦΙΚΟΙ (πριν τα Τρωικά)

Μυστηριακές και θρησκευτικές διαδικασίες.

Ο ΟΜΗΡΟΣ

Ο Ωκεανός γεννήτορας των θεών. Ο κόσμος των νεκρών πολύ χειρότερος από των ζωντανών.

Αγάπη για τη ζωή, προβολή των ηρώων. Αντίθετα οι πολλοί, ο στρατός ή ο όχλος.

Μεταθανάτια ζωή-άλλη αντίληψη, με τα βάσανα των νεκρών: ο Αχιλλέας λέει πως προτιμούσε να είναι εργάτης στη ζωή παρά στον Κάτω κόσμο.

Στον Όμηρο έχουμε και συνεδριάσεις βασιλέων (**δημοκρατικό** στοιχείο) και Θεών.

ΗΣΙΟΔΟΣ, περ. 7^ο αι. (Βοιωτία)

Κοσμογονία. Αναζητεί τα θεμέλια του Κόσμου (Χάος, νύχτα, Αιθέρας και Ημέρα). Θεογονία.

Ο ΦΕΡΕΚΥΔΗΣ (Σύρος)

Άνοιξε τον δρόμο **προς τη λογική εξήγηση** (απομάκρυνση από τον μύθο). Εκφράζει πολιτικοκοινωνικές αντιλήψεις, που είναι αποτέλεσμα της εμπειρίας του και δίνει μια λογική λύση στο πρόβλημα των συγκρούσεων ανάμεσα στις θεότητες για τη διαδοχή με την κατανομή του κόσμου σε πέντε σφαίρες επιρροής, στις οποίες δρουν διάφορες θεότητες. Πώς είναι δυνατόν να λυθεί μια σύγκρουση για την εξουσία μεταξύ θεοτήτων, κρατών ή εθνών κατά περίπτωση. Καταφεύγει στην τακτική της κατανομής του χώρου μέσα στον οποίο θα ασκηθεί κάθε εξουσία και θα εκδηλωθεί η δύναμη των ισχυρών σε σφαίρες επιρροής.

Η σπουδαία αυτή ιδέα του ακολουθείται σήμερα και έχει διεθνή απήχηση.¹

Οι Ίωνες φιλόσοφοι προετοίμασαν την «ανατολή» του φιλοσοφικού στοχασμού.

Από τον 6^ο π.Χ. αι. εμφανίζονται οι πρώτοι μεγάλοι διανοητές. Που διερευνούν τη φύση και τον κόσμο και διερρωτούνται (Ηράκλειτος, Παρμενίδης, Αναξαγόρας, Πυθαγόρας, Θαλής κ.ά.)

Οι ΕΠΤΑ ΣΟΦΟΙ

- Κλεόβουλος ο Λίνδιος (άριστο μέτρο).
 - Χίλων ο Λακεδαιμόνιος (Γνώρισε τον εαυτό σου).
 - Περίανδρος ο Κορίνθιος (να συγκρατείς τον θυμό σου).
 - Πιπτακός ο Μυτιληναίος (τίποτε καθ' υπερβολήν).
 - Σόλων ο Αθηναίος (να έχεις πάντα προ οφθαλμών σου το τέλος της ζωής σου) - (Κροίσος).
 - Βίας ο Πριηνεύς (κακοί οι πιο πολλοί άνθρωποι).
 - Θαλής ο Μιλήσιος, 624-546 π.Χ. (να αποφεύγεις την εγγύηση).
- Πατέρας της φιλοσοφίας, ο κόσμος πλήρης δαιμόνων.
- Μερικοί μελετητές στη θέση του Περίανδρου τοποθετούν τον Μύσωνα το Χηνεύ.²

Η δράση αυτών εκτείνεται από τον 9^ο μέχρι τα μέσα του 7^{ου} π.Χ. αιώνα. Δεν καλλιεργούν τη φιλοσοφία: δεν είναι η κατοχή γνώσης που τους ενδιαφέρει τόσο, αλλά η έλλογη, θεωρητική και συστηματική γνώση.

¹ Κ. Βουδούρης. *Προσωκρατική πολιτική φιλοσοφία*. Αθήνα, 1991, σ. 15

² Πλάτων. *Πρωταγόρας*, 343d και *Χαρμίδης*, 164d κ.εξ.

Χαρακτηρίζονται από την ικανότητά τους να διαχειρίζονται θέματα της κοινότητας και να διατυπώνουν ορθές κρίσεις, τη σύνεσή τους. Και γενικότερα την ικανότητά τους στην πράξη και την πολιτική. Διακρίνονταν για την ικανότητά τους στη διοίκηση της πόλης και τα του οίκου τους. Μπορούσαν να διαγνώσουν τις συγκεκριμένες καταστάσεις του πράττειν και να κατευθύνουν σωστά τους συμπολίτες τους.

Τα γνωμικά που αποδίδονται σε αυτούς αναφέρονται στις ηθικές, κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις των ανθρώπων, χαρακτηρίζονται από βραχυλογία και προβάλλουν απόψεις συνυφασμένες με τις αξιολογικές αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων.

Έτσι γεννάται η ελληνική φιλοσοφία και κατ' επέκταση η ευρωπαϊκή:

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΚΥΡΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ - ΚΥΡΙΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ

Η μελέτη της Ιστορίας της Φιλοσοφίας δείχνει ότι τα προβλήματα με τα οποία ασχολείται **μεταβάλλονται** από εποχή σε εποχή.

Τη μεταβολή του αντικειμένου της **προκαλούν ιστορικοί παράγοντες**, οι οποίοι μεταβάλλουν τη σύνθεση και τα προβλήματα της κοινωνίας.

Κάθε εποχή «αισθάνεται» εντελώς διαφορετικά και την απασχολούν ιδιαίτερα προβλήματα.

Έτσι ένας προσδιορισμός της Φιλοσοφίας και των φιλοσοφικών κοσμοθεωριών με **βάση ιστορικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά** είναι περισσότερο **εφικτός** αφού η φιλοσοφία εκφράζει την περιρρέουσα ατμόσφαιρα ενός πολιτισμού και η οποιαδήποτε γνώση της είναι ελλιπής δίχως τη γνώση των ιστορικών γεγονότων.

Όπως ανέφερα λίγο πριν, η φιλοσοφική σκέψη, ως θετικό πνεύμα γεννήθηκε, στις αποικίες της Ιωνίας τον 6^ο π.Χ. αιώνα από τους πρώτους Έλληνες φιλοσόφους.

Η νεώτερη φιλοσοφία: έχει ιδιαίτερα **ιστορικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά** αφού εκφράζει την περιρρέουσα ατμόσφαιρα ενός πολιτισμού και η οποιαδήποτε γνώση της είναι ελλιπής δίχως τη γνώση των ιστορικών γεγονότων.

Διαίρεση της φιλοσοφίας

1. Αρχαία ελληνική

Προσωκρατική φιλοσοφία (φυσικοί φιλόσοφοι)

Θαλής (624-546 π.Χ.), Αναξίμανδρος (610-546 π.Χ.), Αναξίμανης, Πυθαγόρας (582 ή 570-497;), Ζήνων ο Ελεάτης. Ξενοφάνης, Παρμενίδης, Μέλισσος, Ηράκλειτος (535-475 π.Χ. κ.ά.), Δημόκριτος (460-370 π.Χ.) κ.ά.

Τελειώνει με τον διαφωτισμό του 5^{ου} αιώνα.

Εκεί, οι Ίωνες αντικατέστησαν τους μύθους που είχε πλάσει η φαντασία των λαών της Ανατολής με την αντίληψη της αιώνιας ουσίας:

που για τον **Θαλή τον Μιλήσιο** ήταν το υγρό στοιχείο,
για τον **Αναξίμανη** ο αέρας,
κατά τον **Ηράκλειτο** η φωτιά και,
κατά τον **Αναξίμανδρο** το άπειρο.

Αρχίζει σταδιακά να διαφαίνεται η έννοια των φυσικών νόμων.

Ο **Πυθαγόρας** στα 530 π.Χ., ίδρυσε στη Σικελία τη σχολή του, όπου είχε καταφύγει αυτοεξόριστος.

Οι οπαδοί του, οι **Πυθαγόρειοι** συνεισέφεραν στον παγκόσμιο πολιτισμό την ιδέα να χρησιμοποιηθεί η **ανάπτυξη των μαθηματικών** στη γνώση της φύσης.

Η βασική θεωρία της σχολής **υποστήριζε** ότι η ουσία των πραγμάτων βρίσκεται στους αριθμούς και στις μαθηματικές σχέσεις, ενώ η διδασκαλία κατά την οποία **τα αισθητά υπάρχουν κατ' απομίμηση** ατελή του τέλει νοητού κόσμου των αριθμών, εισάγει στην ελληνική φιλοσοφία την **δυσίτικη** αντίληψη, που διακρίνει δύο κόσμους, νοητό και αισθητό.

Ο **Ηράκλειτος** διακήρυξε ότι **«τα πάντα ρει»**, αναγνωρίζοντας μια κρυφή **αρμονία** σε όλες τις αντιθέσεις, έλλογη και θεία, έναν **«μοναδικό θείο νόμο»** ο οποίος είναι προσπελάσιμος με τον ορθό λόγο.

Οι φιλόσοφοι της **Ελεατικής Σχολής**, με ιδρυτή τον **Ξενοφάνη τον Κολοφώνιο**, υποστήριξαν ότι **το πραγματικό ον είναι ένα, αγέννητο και άφθαρτο, ακίνητο και χωρίς οριακές ιδιότητες, δηλαδή αΐδιον.**

Αυτή η αντίληψη **έρχεται σε σύγκρουση με το μυθικό κοσμοείδωλο** και **καθορίζει την αναγκαιότητα των νόμων της φύσης** και το **αιώνιο της ουσίας**, ιδέες που ο **Δημόκριτος** τον επόμενο αιώνα διατυπώνει με την **ατομική θεωρία**, κατά την οποία όλα τα σώματα είναι προϊόντα της ώθησης και της απώθησης των ατόμων .

Κλασική εποχή

Κατά την περίοδο ανάμεσα στη νικηφόρα έκβαση των *Περσικών Πολέμων* (449 π.Χ.) και στον θάνατο του *Μεγάλου Αλεξάνδρου* (323 π.Χ.) η φιλοσοφία εισήχθη στην κυρίως Ελλάδα και αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στην Αθήνα.

Είναι η περίοδος κατά την οποία έζησαν οι μεγάλες μορφές του *Σωκράτη*, του *Πλάτωνα* και του *Αριστοτέλη*, η *συμβολή* των οποίων στη διαμόρφωση της φιλοσοφικής σκέψης στη Δύση υπήρξε *καθοριστική*.

Σωκράτης (470 ή 469-399 π.Χ.) - Σωκρατικοί (Αντισθένης- Αρίστιππος, Ευκλείδης).

Πλάτων (427-348/7 π.Χ.) (Ακαδημία)

Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.) (Περιπατητικοί).

Την ίδια περίοδο επιχειρείται από τους Σοφιστές μια ρήξη ανάμεσα στην παράδοση και στο νέο πνεύμα που εκείνοι εκφράζουν και οι οποίοι αμφισβήτησαν τη θεία προέλευση των αρχαίων ηθικών κανόνων.

Ο όρος *Σοφιστής* είναι μέχρι σήμερα αρνητικά φορτισμένος από την πολεμική που άσκησαν εναντίον τους με πάθος ο Σωκράτης και ο Πλάτωνας.

Το κίνημα των Σοφιστών όμως συνδέεται με το πολιτικό και κοινωνικό κίνημα, που σχεδόν σε όλη την Ελλάδα και στις αποικίες έφερε στην εξουσία δημοκρατικά καθεστώτα και άνοιξε έναν μεγάλο δρόμο ανανέωσης και ριζοσπαστικής κριτικής όλης της παράδοσης με αποτέλεσμα να παραλληλίζεται με την εποχή του Διαφωτισμού του 18^{ου} αιώνα.

Σημαντικές προσωπικότητες του κινήματος των Σοφιστών ήταν ο *Πρωταγόρας*, ο *Πρόδικος*, ο *Ιππίας*, ο *Γοργίας*, ο *Αντιφώντας* και ο *Κριτίας*.

Ο Σωκράτης

Ο Σωκράτης με όργανο του τον λόγο και μέθοδο την επαγωγή, προχωρούσε στην εννοιολογική οργάνωση των πραγμάτων αναζητώντας την ουσία τους (470 π.χ.- 399 π.χ.).

Υποστήριζε ότι **για να έρθει κάποιος σε πλήρη συμφωνία με τον εαυτό του**, θα έπρεπε να φτάσει μέσω του στοχασμού, στην **αναγνώριση** των πλανών και των αληθειών της προσωπικότητάς του, ώστε να γίνει **ο ίδιος κριτής του εαυτού του**. Έτσι, αυτή η ένωση της ηθικής συνείδησης με την νοητική συνείδηση του αληθούς και του ψευδούς θεμελιώνει τη **διδασκαλία του "ουδείς εκών κακός"** (κανένας δεν κάνει κακό θεληματικά). Αν κάποιος κάνει κακό, αυτό οφείλεται στο

γεγονός ότι δεν ξέρει ποιο είναι το αληθινό καλό για τον εαυτό του, αφού, αν το ήξερε, η θέλησή του και η επιθυμία του θα επηρεάζονταν ακατανίκητα απ' αυτό.

Ο Πλάτων

Ήταν ο φιλόσοφος που με τον **αντικειμενικό ιδεαλισμό** του παρουσίασε μια **δυναμική και πρωτότυπη σύνθεση των προγενέστερων διδασκαλιών** και των κυρίαρχων τάσεων του ελληνικού πνεύματος. Στο έργο του **συνυπάρχουν** ο ορθολογισμός, ο μυστικισμός, η θεωρία της επιστήμης, η ηθική αναζήτηση και ο πολιτισμικός στοχασμός. Αν και στα πρώτα του βήματα, τον απασχολούν τα προβλήματα που έθεσε ο δάσκαλός του, Σωκράτης (και έτσι οι νεανικοί του διάλογοι αποτελούν σημαντική πηγή για το σωκρατικό έργο), εντούτοις στην πορεία διαφωνεί με το δάσκαλό του.

Ο Πλάτων, **συνθέτει τις απόψεις του Ηράκλειτου και των Ελεατών**: διέκρινε στον κόσμο δύο επίπεδα (**δυσαισθητός**), το σύνολο των αισθητών πραγμάτων όπου "τα πάντα ρει" και την περιοχή των "ιδεών" που είναι αιώνιες και αμετάβλητες. Έτσι, οι **αξίες** που ο Σωκράτης πάντα αναζητούσε (ωραίο, καλό, δίκαιο, αρετή, ανδρεία κ.λπ.), για να έχουν **καθολικότητα** και σταθερότητα, θα πρέπει να αποτελούν μια **αμετάβλητη και άφθαρτη πραγματικότητα**.

Θεωρεί πως οι ιδέες, αιώνιες σταθερές έξω από τον κόσμο (θεωρία των ιδεών) και ο **άνθρωπος κάνει ανάμνηση (Μύθος του Σπηλαίου του Πλάτωνα)**.

Μόνον έτσι μπορούν να συγκριθούν και να αξιολογηθούν τα αισθητά πράγματα. Για τον Πλάτωνα, η φιλοσοφία ήταν η κίνηση για την πραγμάτωση μιας **πολιτείας** που θα βρισκόταν σε μια αναλογία όσο το δυνατόν αντίστοιχη με τις **σταθερές και αιώνιες σχέσεις** που επικρατούν μεταξύ των *Ιδεών*. *Νόμοι κ.ά.* Στις πολιτικές του απόψεις ήταν αριστοκρατικός, αφού θεωρούσε πως οι καλύτεροι κυβερνήτες ήταν οι **φιλόσοφοι**.

Ο Αριστοτέλης

Ο Αριστοτέλης υπήρξε **μαθητής του Πλάτωνα** και το **πλέον πολυσύνθετο και συστηματικότερο πνεύμα της αρχαιότητας**. Υπήρξε μεταφυσικός, φυσιοδίφης, θεωρητικός της τέχνης, θεμελιωτής της λογικής, καθώς και ηθικός και πολιτικός στοχαστής.

Οι δυσκολίες που συναντούσε η κατά τη γνώμη του **λογικά αδύνατη** θεωρία του Πλάτωνα, **έπεισαν τον Αριστοτέλη** ότι η **αληθινή πραγματικότητα δεν μπορεί να υφίσταται έξω από τα αισθητά**

πράγματα, στον κόσμο των *ιδεών*, **αλλά είναι ενσωματωμένη στα πράγματα** που παρατηρούμε γύρω μας με τις αισθήσεις μας

Ο Αριστοτέλης είχε μια **τελολογική** αντίληψη για τον κόσμο. Πίστευε ότι κάθε γεγονός υπαγορεύεται από ένα **τέλος** (σκοπό). Έτσι, για να εξηγήσουμε κάτι, χρειάζεται να ξέρουμε το σκοπό του.

Στην ηθική του διδασκαλία ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι ο σκοπός κάθε ανθρώπινης πράξης προσδιορίζεται από **την αναζήτηση της ευδαιμονίας**, η οποία **απορρέει από την ικανοποίηση του νου**, χωρίς όμως να απορρίπτει μια ελεγχόμενη ικανοποίηση των φυσικών επιθυμιών.

Μεσότητα.

Μετακλασική φιλοσοφία

Ζήνων ο Κιτιεύς (Στωικοί)

Επίκουρος (Επικούρειοι)

Σκεπτικοί

Νέα Ακαδημία- νεοπλατωνισμός (Πρόκλος, Πλωτίνος)

Ρωμαίοι

Ελληνοϊουδαίοι

τη *φιλοσοφία της Αυτοκρατορικής περιόδου* (μέσος πλατωνισμός και νεοπλατωνισμός). Ελληνιστικά βασίλεια

Στωικοί - Επικούρειοι – Σκεπτικοί

Στη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου (323 έως 146 π.Χ.), η **Αθήνα**, αν και είχε παρακμάσει πολιτικά, παρέμεινε **το κέντρο της φιλοσοφίας** η οποία αντιπροσωπεύθηκε κυρίως από Έλληνες φοινικικής, συριακής ή και βαβυλωνιακής καταγωγής, οι **οποίοι έφεραν ένα εντελώς διαφορετικό πνεύμα**, με τεράστια **απήχηση στο ευρύ κοινό** και όχι μόνο σε μια αριστοκρατία σοφών

Οι λέξεις **στωικός, επικούρειος και σκεπτικός** εισήλθαν στην καθημερινή γλώσσα για να **δηλώσουν γενικές στάσεις ζωής** οι οποίες εξαπλώθηκαν σε ολόκληρο τον αρχαίο κόσμο, στην αρχή τον ελληνικό και κατόπιν τον ρωμαϊκό.

Οι τρεις αυτές σχολές είχαν τον ίδιο σκοπό, την **αναζήτηση μιας ευδαιμονίας σταθερής και αιώνιας, ανεξάρτητης** από τις εξωτερικές συνθήκες του πεπρωμένου ή της υγείας, **ανεξάρτητης από την πολιτεία και τις μεταστροφές** του καθεστώτος, δίνοντας η κάθε μια και διαφορετική λύση στο πρόβλημα:

Ο Στωικοί πίστευαν ότι **θα επιτύγχαναν την ευδαιμονία** μέσω της **σύνδεσης του ανθρώπου με τον κόσμο** του οποίου αποτελούσε μέρος.

Ο κόσμος κατά τους Στωικούς ήταν ένα **ον, θείο και μοναδικό**, με **λογική** και παντοδύναμη ψυχή η οποία ρυθμίζει σταθερές, διαδοχικές και αντίθετων κατευθύνσεων κινήσεις, την **κίνηση** ανάπτυξης του κόσμου και την κίνηση με την οποία **επιστρέφει** στην αρχική του αφετηρία.

Οι στωικοί ονόμαζαν τον κόσμο αυτό *Λογικό, Πεπρωμένο, Θεία Βούληση, Πρόνοια* και πίστευαν ότι καθήκον του σοφού είναι να προσαρμοστεί με τις θελήσεις της μοίρας και της θείας πρόνοιας. **Οφείλει** επομένως **να έχει γνώσεις** και να **ζει σύμφωνα με τη φύση**, δηλαδή **σύμφωνα με τη λογική**, απορρίπτοντας καθετί που δεν είναι λογικό.

Οι Επικούρειοι την ευδαιμονία, την αναζήτησαν **στην ηδονή**, την οποία εννοούσαν **ως κατάσταση απουσίας του πόνου**.

Σύμφωνα με τη διδασκαλία τους, **τα περισσότερα πάθη** προκαλούνται από **φόβους και αγωνίες** που προέρχονται από εσφαλμένες αντιλήψεις για τον κόσμο (φόβος για το άγνωστο, για θεούς και δαίμονες, κακούς οιωνούς) που προέρχονται από **ελλιπή γνώση** των φυσικών φαινομένων.

Επανέφεραν την **θεωρία των ατόμων του Δημόκριτου** και θεώρησαν **τα πάντα**, ακόμη και τους **θεούς** (αν υπάρχουν) αθροίσματα ατόμων **χωρίς ενδιαφέρον για τους ανθρώπους**.

Η ηθική των Επικούρειων **έχει υλιστική βάση** και θέτει ως αξιολογικό κριτήριο, την **ευχαρίστηση**, όχι ως επιπόλαιη και **ασύδοτη** επιδίωξη απολαύσεων, **αλλά επιλεκτική**:

περιορίζει τις αναγκαίες ηδονές στο ελάχιστο (φαγητό, ύπνο), **επιτρέπει με μέτρο τις μη αναγκαίες** (όπως τα εκλεκτά φαγητά) και **απορρίπτει τις μη φυσικές και μη αναγκαίες**, όπως τα πλούτη και η δόξα.

Οι Σκεπτικοί, διακήρυσσαν ότι **όλα είναι αμφίβολα**, **ανέβαλλαν να εκφέρουν** την κρίση τους και αναζητούσαν την ευτυχία και τη σοφία.

Η αναζήτηση αυτή χαρακτηρίζεται όλο και περισσότερο από την **πολεμική** εναντίον των άλλων φιλοσοφικών σχολών, εξαιτίας του **ισχυρισμού τους ότι κατείχαν την αληθινή** και αναμφισβήτητη απάντηση για τα βασικά προβλήματα της γνώσης και της συμπεριφοράς.

Ενάντια στις θέσεις του *επικουρισμού* και του *στωικισμού*, πρόβαλαν αντίθετα, ισοδύναμα επιχειρήματα.

2. Μεσαιωνική-βυζαντινή φιλοσοφία

ΝΕΟΠΛΑΤΩΝΙΣΜΟΣ

Τους τελευταίους αιώνες της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (753 π.Χ - 476 μ.Χ.), ο κόσμος βυθιζόταν στις **ανατολικές δεισιδαιμονίες**. Ο **αισθητός κόσμος, σε αντίθεση με όσα είχαν υποστηρίξει οι Στωικοί και οι Επικούρειοι**, θεωρήθηκε ως ο **τόπος δυνάμεων εχθρικών προς την ψυχή** την οποία κρατούσαν φυλακισμένη.

Στόχος και πάλι, ήταν η **απολύτρωση**, αυτή τη φορά όμως όχι εσωτερική, αλλά **εξωτερική**, και έτσι, για την **αντιμετώπιση των μαγικών δυνάμεων** που φυλάκιζαν τον άνθρωπο **έπρεπε να βρεθεί μια ισχυρότερη δύναμη** την οποία αναζητούσαν σε μυστηριακές, μηητικές τελετουργίες. Τότε εμφανίζεται ο **Νεοπλατωνισμός**, ο οποίος με τον **Πλωτίνο** παρουσιάζει μια **περίπλοκη μεταφυσική**, πηγή κάθε μεσαιωνικής και νεότερης μεταφυσικής. **Εμπνευσμένη** η μεταφυσική αυτή, εκτός άλλων, από τον **ελληνίζοντα ιουδαϊσμό**, διδάσκει την **μία υπέρτατη αρχή**, το *Εν* ή *Αγαθόν*. Ο **Νεοπλατωνισμός**, **σταδιακά εισδύει στο Βυζάντιο** όπου **διαποτίζει μορφολογικά τη μυστική θεολογία της Ανατολής**, η οποία είναι εμπλουτισμένη με την ορολογία της φιλοσοφίας αυτής.

Χριστιανισμός

Ο Χριστιανισμός, ως νέα θεωρία για την ανθρώπινη μοίρα, παρέμεινε **εκτός του πεδίου της φιλοσοφίας επειδή στηριζόταν στην Αποκάλυψη**. Χρησιμοποίησε ως **όχημα διάδοσης του την κυρίαρχη γλώσσα** και τις **κυρίαρχες μορφές σκέψης** του περιβάλλοντος του.

Έτσι, χρησιμοποίησε όχι μόνο την ελληνική γλώσσα αλλά και **εκλεκτικά**, πολλούς από τους συμβολισμούς της **αρχαίας σκέψης**, καθώς πολλοί Πατέρες της Εκκλησίας είχαν διαπαιδαγωγηθεί με την αρχαία ελληνική παιδεία. Έτσι **στο Βυζάντιο αναπτύχθηκε μία ιδιότυπη φιλοσοφική σκέψη** συνδεδεμένη πάντα με τον χριστιανικό στοχασμό και τη θεία αποκάλυψη.

Οι Πατέρες της εκκλησίας, στην **προσπάθειά** τους να θεμελιώσουν και να υποστηρίξουν με κάθε τρόπο τις θεολογικές τους πεποιθήσεις και θέσεις, **ήταν υποχρεωμένοι να αποδεχτούν** πολλά από τα ελληνικά

στοιχεία που κληρονόμησαν, είτε μέσω της **αφομοίωσης**, είτε μέσω της **μετάπλασης**, και πιο συγκεκριμένα, πολλά από τα Ελληνικά και ρωμαϊκά στοιχεία που κληρονόμησαν ήταν συγγενή και συμβιβάζονταν προς την εκκλησιαστική πίστη. Φυσικό ήταν **πολλές από τις Ελληνικές και νεοπλατωνικές αντιλήψεις** που αναφέρονταν στην πρώτη αρχή, στον κόσμο και στον άνθρωπο **να μην είναι σύμφωνες** προς το δόγμα της εκκλησίας. **(θεωρία των ιδεών =πολυθεϊσμός).**

Οι δύο λαοί έγιναν οι πρώτοι χριστιανικοί: οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι, που όμως είχαν μια μακραίωνη παράδοση.

Η περίοδος της Μεταπατερικής φιλοσοφίας που ακολούθησε, από τον 9^ο έως και τον 13^ο αιώνα, είχε **ως άξονα** τον **Πλάτωνα** και τον νεοπλατωνισμό από τη μια και τον ορθολογισμό του **Αριστοτέλη** από την άλλη. Η ανάπτυξη της φιλοσοφίας προκάλεσε **συγκρούσεις** μέσα στην Εκκλησία και ανάμεσα στους θεολόγους εκπροσώπους της.

Κατά τη Βυζαντινή περίοδο οι εκπρόσωποι του Νεοπλατωνισμού προσπάθησαν **να αναθερμάνουν** τον δεσμό των Βυζαντινών προς το ένδοξο Ελληνικό παρελθόν, ενώ **ταυτόχρονα προσπάθησαν να ενσωματώσουν παγανιστικά στοιχεία** στο αξιολογικό τους σύστημα [Παγανισμός (από το λατινικό paganus: άνθρωπος της υπαίθρου) είναι όρος που προσδιορίζει τις πολυθεϊστικές θρησκείες].

Αμέσως όμως, μετά τη σταθεροποίηση της εκκλησίας και την εξασφάλιση της κρατικής εξουσίας η εκκλησία είχε τη δύναμη και **ανέλαβε «σταυροφορία»** για την **καταπολέμηση των νεοπλατωνικών στοιχείων** που ήταν αντίθετα και ασυμβίβαστα προς την επίσημη διδασκαλία της. **Από τις σπουδαιότερες προσπάθειες που έγιναν προς αυτή την κατεύθυνση** ήταν εκείνη του βυζαντινού λόγιου, ιστορικού, φιλοσόφου, πολιτικού και διπλωμάτη **Μιχαήλ Ψελλού** κατά τον 11ο αιώνα.

Ο Μεσαίωνας επέβαλλε μια θεοκρατική αντίληψη για τον κόσμο και τον άνθρωπο. Σχολαστικισμός, Αυθεντίες (Εκκλησία, Αριστοτέλης)

Η φιλοσοφία υπηρετική της θρησκείας, της πίστης, όχι της γνώσης.

Η περίοδος της λεγόμενης Βυζαντινής Φιλοσοφίας μέσα στην οποία συμπεριλαμβάνονται οι Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας και εκκλησιαστικοί συγγραφείς, από τον 2ο μέχρι τον 14ο αιώνα μ.Χ..

Η περίοδος των **Λατίνων** πατέρων και εκκλησιαστικών συγγραφέων, από τον 2^ο αιώνα μ.Χ. έως τον 7^ο αιώνα.

Η περίοδος της **Αραβικής Φιλοσοφίας**, 9^{ος} έως 12^{ος} αιώνας μ.Χ.

Η περίοδος της **Ιουδαϊκής Φιλοσοφίας**, από τον 9^ο έως τον 14^ο αιώνα μ.Χ..

Η εποχή του **Σχολαστικισμού** (σχολαστική φιλοσοφία), από τον 8^ο μέχρι τον 15^ο αιώνα.

Σκώτος Εριγένης

Ρογήρος Βάκων

Θωμάς Ακρινάτης (1225-1274)

Νικόλαος Κουζάνος (1400-1464) κ.ά.

Η σημαντική επίδραση του Βυζαντίου στην εξέλιξη της ευρωπαϊκής σκέψης.

Η πρώτη εμφάνιση της νεοελληνικής φιλοσοφίας δύναται να εντοπιστεί στα **ελληνοβυζαντινά** κράτη της περιόδου της Φραγκοκρατίας (1204-1261) στην Ελλάδα.

Πρέπει να τονιστεί πως η αλλαγή στη φιλοσοφική σκέψη είχε συντελεστεί στο Βυζάντιο ήδη από τον 11^ο αιώνα. Την εποχή αυτή, της **δυναστείας των Κομνηνών** (1081-1185), είχε αρχίσει ένας **διμέτωπος αγώνας**, εναντίον Δύσης και Ανατολής: Σταυροφόροι, Νορμανδοί-Τούρκοι, Πετσενέγοι, Κομάνοι.

Τότε έγινε μια προσπάθεια αναβίωσης της αρχαίας παιδείας, που εμφανίζεται ως **λογοτεχνική αναγέννηση**: Νικηφόρος Βρυέννιος, Άννα Κομνηνή, Κίναμος και Νικήτας Ακομινάτος.

Την περίοδο αυτή άνθησε η ιστοριογραφία με πλήρη **συνείδηση της αποστολής** της ως προσπάθεια **ανασύνδεσης** του παρόντος με το ελληνικό παρελθόν.

Αυτή η στροφή της σκέψης προς την ελληνική αρχαιότητα είχε ως **αποτέλεσμα** τη διατήρηση της εθνικής και πολιτικής αυθυποστασίας του Ελληνισμού. Κάτι που δεν έγινε στην Κάτω Ιταλία και οι εκεί Έλληνες έχασαν την εθνική πολιτική τους συνείδηση και αποκόπηκαν από την παράδοση, της οποίας φορέας ήταν η Ορθόδοξη Εκκλησία.

Η λογοτεχνική αναγέννηση της περιόδου των Κομνηνών μπορεί να αποδοθεί στην **ενστικτώδη αντίδραση του ελληνικού έθνους** στη διαισθανόμενη διπλή απειλή, τόσο από τη Δύση, όσο και την Ανατολή.

Πραγματοποιήθηκε έτσι επιστροφή στην παλιά πνευματική παράδοση (νέο-ελληνική) (η ρήξη με το προηγούμενο).

Η φιλοσοφική αυτή κίνηση όμως συνέκλινε προς τη λογοτεχνική και τη φιλολογική. Οι ασχολούμενοι με τη φιλοσοφία στράφηκαν στη φιλολογική ερμηνεία και τον σχολιασμό φιλοσοφικών κειμένων (δηλαδή, κινούνταν μεταξύ φιλολογίας και φιλοσοφίας). Με σκοπό την

αναζωπύρωση του παλαιού φιλοσοφικού πνεύματος μέσω των σχολίων και της ερμηνείας των φιλοσοφικών κειμένων.

Την περίοδο αυτή βρισκόμαστε στο προίμιο του ανθρωπισμού: ο οποίος θεωρεί αναντικατάστατη την αξία του κλασικού προτύπου στη γλώσσα. Οι ανθρωπιστές έβλεπαν τη γλώσσα ως πνευματική έκφραση της ανθρώπινης ψυχής [Ευστράτιος της Νίκαιας (οπαδός του Αριστοτέλη-μαθητής του Ιωάννη του Ιταλού), Ευστράτιος της Θεσσαλονίκης, Γρηγόριος της Κορίνθου και ο Μιχαήλ ο Ακομινάτος]. [οπαδός του Πλάτωνα ο Θεόδωρος ο Πρόδρομος].

Έγινε υπομνηματισμός των συγγραμμάτων του Αριστοτέλη και η χρησιμοποίηση της αριστοτελικής συλλογιστικής στη μελέτη των θεολογικών προβλημάτων. Η κίνηση αυτή, με κύριους εκπροσώπους τον Μιχαήλ Εφέσιο και τον Ευστράτιο Θεσσαλονίκης, επηρέασε ενεργά τη δυτική διανόηση και την έστρεψε προς τον αριστοτελισμό.

Παράλληλα με τον ορθολογισμό του Αριστοτέλη διαδόθηκε ευρέως και ο νεοπλατωνισμός.

Η ασχολία με τα αρχαία συγγράμματα ήταν αρκετά διαδεδομένη και αναπτύχθηκε το ενδιαφέρον για την παιδεία, η οποία ήταν πολυμερής (γραμματική, ρητορική, διαλεκτική, αριθμητική, γεωμετρία, αστρονομία και μουσική). Μπορούμε να πούμε πως τον **12^ο αιώνα ο μεσαιωνικός Ελληνισμός** έφτασε στην περίοδο της πλήρους αναγέννησής του.³

Ο Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων (Κωνσταντινούπολη 1360-Μυστράς 1452),

Άσκησε σημαντική επίδραση στη Δύση, όπως και ο μαθητής του Βησσαρίων (καρδινάλιος)

Ως φιλόσοφος και κοινωνικο-πολιτικός στοχαστής **θεμελίωσε τη δημιουργία ενός κράτους καθαρά ελληνικού** και με καθεστώς αυτό της αρχαίας Σπάρτης, βελτιωμένο και συμπληρωμένο με στοιχεία από τους *Νόμους* του Πλάτωνα, καθώς και με δικές του ιδέες. **Θεωρείται από τους πρώτους ουτοπικούς σοσιαλιστές:** δεν υπάρχει ατομική ιδιοκτησία, η γη είναι κοινή, ανήκει σε όλους.

Ο Πλήθων είναι ο **μεγαλύτερος** ίσως βυζαντινός φιλόσοφος, που όμως ήταν λιγότερο βυζαντινός και **περισσότερο νεοέλληνας. Κατά τον μαθητή του Βησσαρίωνα,** ήταν ο μεγαλύτερος φιλόσοφος τού νέου ελληνισμού **στη βυζαντινή περίοδο της ιστορίας του.**⁴

³ Κ. Δ. Γεωργούλης. *Ιστορία...*, ό.π., σ. 784-785.

⁴ Θ. Παπαδόπουλος, *Η νεοελληνική φιλοσοφία*. Αθήνα, Ζαχαρόπουλος, 1988, σ. 10.

Ο Πλήθων πίστευε ότι η αληθινή διδασκαλία του Πλάτωνα είναι η μεταφυσική και πως αυτή προέρχεται από τη μυστική διδασκαλία των Πυθαγορείων, των Ορφικών και του Ζωροάστρη. Πίστευε ότι αυτά τα δόγματα είναι τα μόνα αυθεντικά από όλες τις άλλες δοξασίες και ότι αποτελούν την παραδοσιακή θρησκεία των Ελλήνων. Επομένως, οι Θεοί των Ελλήνων ταυτίζονται με τα μεταφυσικά όντα της νεοπλατωνικής ιεραρχίας.

Κύριο μέλημα του Πλήθωνα ήταν η οργάνωση της πολιτείας με συγκεκριμένη πολιτική ιδεολογία και δομή, όπως ακριβώς έκανε και ο Πλάτων. Η ιδανική πολιτεία πρέπει να είναι δημοκρατική, στη βάση της πλατωνικής και οργανωμένη σύμφωνα με το πρότυπο της αρχαίας Σπάρτης. Θρησκευτικό σύστημα (2 ουσίες)

Σημαντική επίδραση την ευρωπαϊκή σκέψη είχε ο νεοπλατωνισμός του, που έγινε γνωστός στη Δύση από τον μαθητή του καρδινάλιο Βησσαρίωνα.

Οι Ιταλοί Μαλατέστα πήραν τα οστά του από τον Μυστρά και τα μετέφεραν στην Ιταλία. Ο Πλήθων είναι ο κατ' εξοχήν θεωρητικός τού νέου ελληνισμού στην εποχή του.⁵

Με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης τελειώνει η βυζαντινή περίοδος της ιστορίας του ελληνισμού. Ως εκ τούτου, ως μεταβυζαντινή αρχή της ιστορίας του ελληνισμού μπορούμε να ορίσουμε το 1453 (Άλωση Κωνσταντινούπολης. Ολοκλήρωση της κατάκτησης του ελλαδικού χώρου και η οριστική διάλυση του Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους (Βυζαντινού) κράτους).

Συνέπειες: Αμάθεια, οικονομική παρακμή, διανοητική αφαίμαξη (φυγή μορφωμένων). Λόγιοι στη Δύση-χειρόγραφα-βιβλία-διδασκαλία-αρχαία ελληνική.⁶

Η πλατωνική φιλοσοφία στην Πόλη καταδικάστηκε ως επικίνδυνη και ως αντιχριστιανική γιατί θεωρήθηκε πως θεμελιώνει, άμεσα ή έμμεσα, τον πολυθεϊσμό (με τη θεωρία των ιδεών: πολλές ανώτερες ιδέες έξω από τον κόσμο, πολλά ανώτερα όντα). Η αντίκρουση του Αριστοτέλη στη θεωρία των ιδεών του Πλάτωνα θεωρείται ως άμεση αντίκρουσή της πλατωνικής φιλοσοφίας και του πολυθεϊσμού.⁷

Ο πατριάρχης Γεννάδιος απαγόρευσε κάθε άλλη κατεύθυνση της φιλοσοφίας και κυρίως τα έργα του Πλήθωνα. Αφόρισε τη φιλοσοφία

⁵ Λ. Μπαρτζελιώτη. *Φιλοσοφία και επιστήμη*. Αθήνα, 1992, σ. 22.

⁶ Θ. Παπαδόπουλος, *Η νεοελληνική..*, ό.π., σ. 7-13.

⁷ Θ. Παπαδόπουλος. *Η νεοελληνική..*, ό.π., σ. 29.

τού Πλήθωνα και **έκαψε** δημόσια ένα αυτόγραφο των *Νόμων*. Έδωσε αυστηρή εντολή να καούν όλα τα αντίγραφα του έργου αυτού με την απειλή του αφορισμού.

Έτσι επιβλήθηκε ο μεσαιωνικός αριστοτελισμός, στην πιο συντηρητική μορφή του, ως η μόνη επίσημη και μόνη επιτρεπτή φιλοσοφία.

Επί Γενναδίου ο νεοπλατωνισμός του Πλήθωνα καταδικάστηκε ως βλαβερή και επικίνδυνη διδασκαλία και απαγορεύτηκε αυστηρά η καλλιέργειά της.

Γενικά η εποχή του Γενναδίου χαρακτηρίζεται ως εποχή μισαλλοδοξίας (μη ανεκτικότητας) και έλλειψης ελευθερίας στη φιλοσοφία και την επιστήμη.

Καταργήθηκε η πνευματική ελευθερία της τελευταίας περιόδου της Αυτοκρατορίας και έγινε ανατροπή της σχέσης φιλοσοφίας-θεολογίας, που είχε καθιερωθεί από τον Πλήθωνα, υπέρ της δεύτερης.

Η φιλοσοφία έγινε μεν εξαρτημένη από τη θεολογία, όμως αναγνωριζόταν μόνον ως **υπηρετική** της, **θεραπευτική** της. Η φιλοσοφία την εποχή αυτή **συμπληρώνει και επεξηγεί** με λογικά επιχειρήματα **τα δόγματα της θρησκείας** και τη **θρησκευτική κοσμοθεωρία** στο σύνολό της, σύμφωνα με την ερμηνεία του ιερατείου.

Δεν αναγνωρίζεται κανένα είδος ανεξαρτησίας και αυτονομίας της φιλοσοφίας από τη θεολογία.

Έτσι περιορίζεται και συρρικνώνεται και η θεματολογία της φιλοσοφίας, αφού της απαγορεύτηκε να ασχολείται με τα θεϊκά, κοσμοθεωρητικά ζητήματα: αρμοδιότητα σε αυτά είχε μόνο η θεολογία.

Το μόνο που της επιτρέπεται είναι, όταν θέλει να ασχοληθεί με τα παραπάνω θέματα, **να επιβεβαιώνει** τις σχετικές απόψεις και θέσεις της θεολογίας και να μην θίγει και να μην αμφισβητεί στο ελάχιστο το απαρασάλευτό τους.

Η αντίληψη για τη σχέση θεολογίας και φιλοσοφίας επιχειρηματολογείται με τη γνωστή θεωρία της **διπλής αλήθειας** ή διπλής γνώσης, η οποία χρησιμοποιείται με τον κατάλληλο τρόπο: στην ερμηνεία της **υπέρ** της θρησκείας και της θεολογίας και σε **βάρος** της φιλοσοφίας και της επιστήμης.

Η θεωρία της διπλής αλήθειας χρησιμοποιείται για τη θεμελίωση της γνωστής μεσαιωνικής άποψης για την **υπέρτατη αυθεντία** της

Εκκλησίας στα θρησκευτικά και φιλοσοφικά ζητήματα: **μονοπάλιο** στην αλήθεια και κατοχή του **αλάθητου** του ιερατείου (Σύνοδο ή πάπα).

Κατ' αρχήν πρέπει να επισημάνουμε πως στα χρόνια του Μεσαίωνα η «ελευθερία» της επιστήμης και του έργου των επιστημόνων δεν θεωρούνταν αυτονόητη όπως στις μέρες μας.

Ο λόγος **εστιάζεται στην αξίωση** της Εκκλησίας να έχει τον πρώτο και τον τελευταίο λόγο και στα επιστημονικά πράγματα, ελέγχοντας αν αυτά συμφωνούν με τις Άγιες Γραφές. Έτσι αυτήν την περίοδο **για να μπορέσουν να συνυπάρξουν Θεολογία και Επιστήμη διατυπώθηκε το Δόγμα της Διπλής Αλήθειας**, το οποίο στην πραγματικότητα αντανάκλούσε ένα **συσχετισμό δυνάμεων που ανάλογα με την εποχή έγερνε** πότε προς τη μία και πότε προς την άλλη πλευρά.

Πυρήνας της λογικής του υπήρξε η παραδοχή, πως **είναι εφικτό να υπάρχουν στον κόσμο δύο αλήθειες**: η θεολογική και η επιστημονική, οι οποίες δεν έχουν αναγκαστικά αντιφάσεις μεταξύ τους. **Ωστόσο**, στην περίπτωση που η Εκκλησία εντόπιζε στα επιστημονικά έργα δομικές αντιθέσεις παρέκκλισης από το Δόγμα της Αποκάλυψης (απλούστερα από τη λογική πως η αλήθεια είναι δώρο του Θεού προς τον άνθρωπο) ή από τις ερμηνείες των θεολόγων όσον αφορά τη Γένεση, **τότε οι επιστήμονες όφειλαν** αναγκαστικά να προσαρμόσουν το έργο τους σύμφωνα με το προηγούμενο.

Κλασικό παράδειγμα αποτελεί η ανάγνωση και η ερμηνεία των Γραφών για το σύμπαν, το οποίο θεωρούνταν γεω-κεντρικό. Κάθε απόκλιση από την προηγούμενη άποψη αντιμετωπιζόταν ως επικίνδυνη και αιρετική που όφειλε είτε να συμμορφωθεί, είτε να κατασταλεί. Για του λόγου το αληθές, όταν ο επιστήμονας Τζορντάνο Μπρούνο επέμεινε στην άποψη πως το σύμπαν είναι τελικά ηλιοκεντρικό οδηγήθηκε στην πυρά και παραλίγο να είχε την ίδια τύχη και ο Γαλιλαίος αν δεν αναγκαζόταν να ανασκευάσει τη θεωρία του μπροστά στον φόβο της Ιεράς Εξέτασης.

3. Νεότερη και σύγχρονη φιλοσοφία (15^{ος}-18^{ος})

Η Μεσαιωνική ευρωπαϊκή φιλοσοφία έχει φυσικά ρίζες και στη Βυζαντινή φιλοσοφία.

Η βυζαντινή φιλοσοφία ήταν η φυσική συνέχεια της αρχαίας ελληνικής. Τα «δομικά» υλικά της αρχαίας αποτέλεσαν τα υλικά με τα

οποία χτίστηκε το φιλοσοφικό σύστημα της βυζαντινής και της νεοελληνικής: έννοιες, όροι, κατηγορίες, αρχές, προβλήματα, μέθοδοι.

Η πρώτη χριστιανική φιλοσοφία του Μεσαίωνα (Πατέρες της Εκκλησίας) οικοδομήθηκε πάνω στην υποταγή της φιλοσοφίας στις θεολογικές απαιτήσεις. Η φιλοσοφία εκχριστιανίστηκε από τους Πατέρες της Εκκλησίας.⁸

Κατά τον Μεσαίωνα αναπτύσσεται κατά κύριο λόγο η θρησκευτική φιλοσοφία και μεγάλη επίδραση επίσης ασκεί στη Δύση η φιλοσοφία του Αριστοτέλη. Κυριότερη μορφή είναι ο Θωμάς Ακινάτης, φιλόσοφος και θεολόγος του 13^{ου} αι. μ.Χ., ο οποίος άσκησε, μαζί με τον Αυγουστίνο (354-430), τη μεγαλύτερη επίδραση στην ανάπτυξη της φιλοσοφικής-θεολογικής σκέψης των επόμενων αιώνων. **Οι λόγιοι πρόσφυγες** που καταφεύγουν από την Κωνσταντινούπολη στη Δύση **συμβάλλουν** στην αναγέννηση των ελληνικών γραμμάτων στην Ευρώπη. Αυτή την περίοδο η σπουδή των έργων του Αριστοτέλη υποχωρεί και τη θέση τους καταλαμβάνει ο πλατωνισμός, ιδιαίτερα στην Ιταλία με τους Τζ. Μπρούνο, Τ. Καμπανέλα κ.ά.

Και στην Ανατολή συνεχίστηκε όμως ο **σχολαστικισμός**.

Ο Σχολαστικισμός (μεσαιωνικός αριστοτελισμός), ονομάζεται το φιλοσοφικό ρεύμα ή μαθησιακή μέθοδος η οποία αποσκοπούσε στη **συμφιλίωση** της φιλοσοφίας που αναπτύχθηκε από τους αρχαίους κλασικούς φιλοσόφους, όπως ο Αριστοτέλης και ο Πλάτωνας, με τη **μεσαιωνική θεολογία** και, γενικότερα, **στην ερμηνεία των φυσικών φαινομένων με βάση τις χριστιανικές αρχές**. Αυτή η φιλοσοφική μέθοδος αντίληψης των πραγμάτων διδασκόταν από καθηγητές των μεσαιωνικών πανεπιστημίων από τον 12ο ως τον 14ο αιώνα.

Ως μέθοδος διδασκαλίας, υπέβαλλε κάθε πρόβλημα (φιλοσοφικό, θεολογικό ή επιστημονικό) σε μια λογική και διαλεκτική εξέταση που στηριζόταν **κυρίως στη φιλοσοφία του Αριστοτέλη**. **Ο στόχος του** ήταν να **ερευνήσει** κάθε ερώτημα από **διαφορετικές οπτικές γωνίες** και τελικά **να βρει, μέσω της λογικής, λύσεις** που να **συμφωνούν** και με τον **ορθολογισμό** και με τη **χριστιανική πίστη και την παράδοση** των πατέρων της Εκκλησίας. **Η μη ρεαλιστική αντιμετώπιση της πραγματικότητας** οδήγησε τον σχολαστικισμό σε παρακμή. Καλλιεργήθηκε από Ρωμαιοκαθολικούς μοναχούς (Ακινάτης).

Γνωρίσματα σχολαστικής φιλοσοφίας:⁹

⁸ Φ. Γ. Κωσταράς. *Φιλοσοφική προπαιδεία*. Αθήνα, 1994, σ. 317-318.

⁹ Φ. Γ. Κωσταράς. *Ιστορία...*, ό.π., σ. 318-319.

✓ **Ταύτιση πίστης και γνώσης:** η γνώση τεκμηρίωνε την πίστη, σχεδιαζόταν ώστε η γνώση και η αλήθεια να συμφωνεί με την πίστη.

✓ **Αυθεντία ο Αριστοτέλης,** ως ο «πατέρας της λογικής», από τον 12^ο αιώνα αποκτά το προβάδισμα από τον πλατωνισμό και τον νεοπλατωνισμό.

✓ **Ενιαία μέθοδος διδασκαλίας:** ανάγνωση ή παράδοση και επεξήγηση. Ακολουθούσε η **συζήτηση**, όπου γίνονταν η πραγμάτευση των προβλημάτων που ανέκυπταν κατά την ανάγνωση. **Η γνώμη των αυθεντιών,** που δίνουν τις τελικές λύσεις ή ενισχύουν τις αποδεικτικές διαδικασίες που προηγήθηκαν.